

İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923

Bilal Şimşir

İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2016, 544 Sayfa, ISBN: 9789754940855

67

Ahmet GENÇAL*

Türk Kurtuluş Savaşı, verildiği şartlar ve sonuçları itibariyle yalnızca Türk tarihinin değil, dünya tarihinin de en parlak sayfalarını oluşturan olayların başında gelmektedir. Bu mücadele sömürgecilik tarihinin ve dolayısıyla da Asya ve Afrika tarihinin de önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı üzerine yapılan tüm değerlendirmelerde bu nokta her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaklaşık 100 yıl önce verilen bu büyük savaşın değişik boyutları ile ortaya konulması ülkemiz ve ulusumuz adına büyük önem taşımaktadır. Türk ulusunun her bir bireyinin ve özellikle de her Türk gencinin bu büyük tarihsel olaydan öğreneceği çok şey vardır. Bu büyük zaferi konu edinen ve ilk defa 30 Ağustos zaferinin 50. yıl dönümünde yayınlanan “İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923” adını taşıyan değerli bir yapıttan bahsedeceğiz. Ancak bu konudaki değerlendirmelerimize geçmeden önce bu yapıtı Türk ulusuna kazandıran değerli tarihçimiz Bilal Şimşir'den de kısaca bahsetmenin yerinde olacağına inanmaktayız.

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

Bilal Şimşir, Rumeli Türklüğünün Türkiye Cumhuriyeti'ne en büyük armağanlarından olan emekli bir diplomat ve cumhuriyet dönemi tarihçisidir. 38 yıllık diplomatlığı süresince sadece bu görevi ile yetinmemiş, görev yaptığı ülke arşivlerinde yakın dönem Türk tarihinin önemli olaylarının izlerini sürmüş ve elde ettiği sonuçları 93 kitap ve 257 bilimsel makale ile bilim dünyasının hizmetini sunmuştur. Bu yapıtların birçoğu dünya kataloglarına ve kitaplıklarına girmiştir. Örneğin Amerikan Kongre Kütüphanesinde 52 yapıtı bulunmaktadır. Şimşir'in özellikle Cumhuriyet tarihi, Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı, Türkiye'nin ulusal güvenlik sorunları ve dış Türklerle ilgili yapıtları kendi alanlarında göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Atatürk ile ilgili başlıca eserleri arasında '10 Kasım Günlüğü', çok sayıda diplomatik belgenin kullanıldığı 4 ciltlik 'Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları' serisi, 'Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler', yine çok sayıda diplomatik belge kullanılarak kaleme alınan 'Doğu'nun Kahramanı Atatürk', 4 ciltlik 'İngiliz Belgelerinde Atatürk' gibi çok nitelikli çalışmaları bulunmaktadır. Cumhuriyet devrimlerinin değişik boyutlarını ele alan 'Ankara... Ankara - Bir Başkent'in Doğuşu', yeni Türk alfabesinin benimsenmesi üzerine yazılmış en nitelikli yapıtlardan biri olan 'Türk Yazı Devrimi', 'Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu' adlı eserlerini vurgulamak gerekmektedir. Özellikle Türk Kurtuluş Savaşı'nın değişik dönem ve olaylarını ele aldığı 'Lozan Günlüğü', bu yazının da konusunu oluşturan 'İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923', 'Lozan Telgrafları', 'Malta Sürgünleri' adlı yapıtları çok önemlidir. Şimşir'in çok başarılı bir şekilde yapıtlar verdiği diğer bir alan da Türkiye'nin ulusal güvenliğine ilişkin sorunlardır. Bu alanda 2 ciltlik 'Ege Sorunu', 'Ermeni Meselesi 1774-2005', ayrılıkçı Kürtçü hareketi bütün tarihsel gelişimiyle ele aldığı ve 1. cildi Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülüne layık görülen 2 ciltlik 'Kürtçülük', ASALA terör örgütünün Türk diplomatlarına yönelik şiddet eylemlerini ele aldığı 2 ciltlik 'Şehit Diplomatlarımız' en dikkat çekici yapıtlarıdır. Dış Türkler ve devletleri ile ilgili olarak da 'Azerbaycan', 'Bulgaristan Türkleri', 3 ciltlik 'Rumeli'den Türk Göçleri', 'Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler' adlı yapıtları önemlidir. Son olarak 'Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri & Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)' adlı yapıtını da unutmamak gerekiyor.

Bilal Şimşir'in bu yazımıza konu olan yapıtının İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e olduğunu yukarıdaki satırlarda ifade etmiştik. Yapıtın hikayesi, yazarın 1970 yılında Londra'ya maiyette başkonsolos olarak atanması ile başlamıştı. Yazar bu görevinde iken, Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgili gizlilik süresi dolan İngiliz arşiv belgeleri açılmaya başlamıştı. Yazar, büyük özveriler göstererek üst düzey teknik donanımını edinmiş ve boş vakitlerini arşiv araştırmalarında geçirmeye başlamıştır. Yazarın kendi ifadesi ile 'Gündüzler devletinsé, geceler benimdir' diyerek yürüttüğü kutlu çalışmaları ürününü vermiş ve 30 Ağustos zaferinin 50. yıldönümüne bu önemli yapıtını yetiştirmiştir. 1989 yılında Bilgi Yayınevi tarafından 2. baskısı yapılan bu önemli yapıt, daha sonraları daha da genişletilerek 2016 yılında 3. baskısı ile yeniden Türk okuyucusu ile buluştu.

Yapıtın 1. bölümünde İnönü Savaşlarından Sakarya Savaşına uzanan süreç, 2. bölümünde Mustafa Kemal ile İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanı General Harrington arasında gündeme gelen

görüşme konusu, 3. bölümde Sakarya Savaşı, 4. ve 5. bölümlerde Sakarya Savaşı'ndan Büyük Taarruz'a kadar olan süreç, 6. bölümde Büyük Taarruz, 7. bölümde İzmir'in kurtarılmasından Lozan Konferansına kadar olan süreç ele alınmakta ve 8. bölümde genel bir kronoloji verilmektedir.

Bilal Şimşir, bu yapıtı meydana getirirken yayınlanmış ve yayınlanmamış İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden, Bakanlar Kurulu yazışmalarından, Gizli Yayınlar-Türkiye dizisinden, SSCB Dış Politika Belgelerinden yararlanmıştır. Bu orijinal kaynaklar dışında konu ile ilgili bazı başka yapıtlardan da gerektiği şekilde yararlanmıştır.

Bu yapıt boyunca, dönemin İngiliz siyasetinde Türk düşmanlığının en tipik 2 temsilcisi olan İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un -kendi deyimleri ile- Anadolu'daki milliyetçi veya Kemalist harekete ve bu hareketin önderi Mustafa Kemal'e yönelik düşmanca tutumlarını izlemek mümkündür. Bu düşmanca tutum, İnönü Zaferlerinin İngiliz sömürgelerinde yarattığı hareketlenmeden ürken İngiltere Hindistan İşleri Bakanı Montagu'nunve onun gibi düşünen kimi İngilizlerin Türk tarafı lehine isteklerini bastırdığı gibi (s. 25) işgalci Yunan kuvvetlerini de daha pervasız bir hale sokmuştur.

Sakarya Savaşı öncesinde, İngiltere ile işgalci Yunanistan ilişkisine dair Bilal Şimşir şunları yazmıştır:

"Başlamak üzere olan büyük taarruz için Yunan orduları adamakıllı hazırlanmıştı, tepeden tırnağa silahlandırılmıştı. Yunanistan'da top, tüfek fabrikası yoktu. Yunanistan kamyon yapamıyor, uçak yapamıyor, gemi yapamıyordu. Ama Yunan ordularının elindebütün bunların hepsi bol miktarda vardı. Nereden, niçin gelmişti bunca savaş malzemesi. İngiliz Genelkurmayının raporunda Yunanistan bunları 'serbest piyasa'dan sağlamış deniyordu. Bu 'serbest piyasa' aslında büyük ölçüde İngiliz piyasasıydı. İngiliz silah sanayi, bazen doğrudan doğruya, bazen de dolaylı yoldan Yunanistan'ı silahlı deposu, müthiş bir 'savaş makinesi' haline getirmişti. İngiltere'nin Türk-Yunan savaşındaki 'tarafsızlığı' resmen ilan edildikten sonra da, Yunan saldırısının ortasında, 10 Ağustos günü Lloyd George doğrudan doğruya Yunanistan'a savaş malzemesi yollanabilmesi için İngiltere Ticaret ve Sanayi Odalarına emir verebiliyordu." (s. 126).

İngiliz desteğinin Yunanistan'da yarattığı pervasızlık, Sakarya öncesinde Yunan meclisinde adeta afyon etkisi yaptı. Bu etkinin Yunan Reformist Partisi önderi Stratos'a mecliste şu sözleri söylediğini Şimşir, Yunan basını ve İngiliz dışişleri arşivlerine atıfla kayda geçiriyor: "Yunan ordusu bugün, yalnız bu anlaşmanın (Sevr'in) hükümlerini değil, aynı zamanda Yunanistan'ın iradesini empoze etmeye çağrıldı. Yunanistan artık Sevr Antlaşması'nın kendisine tanıdığı asgari haklarla yetinemez." (s. 129). Böyle bir ortamda bu Yunan rüyasının, ileride Yunan tarih yazımınca 'büyük felaket' nitelenmesi ile anılacağı tahmin edilememişti.

İngiliz ve Yunan düşleri Sakarya'da Türk süngülerine takıldıktan sonra hazırlanan İngiltere Harbiye Bakanlığı raporunun sonuç bölümünde şunların söylendiğini Şimşir, İngiliz arşivlerinden aktarıyor:

"Görüldü ki, düşman olabilecekler arasında en güçlü olasılık milliyetçi Türkiye'dir. Onun saldırısına fırsat verirsek belki bir felaketle ya da kesin bir prestij kaybı tehlikesi ile karşılaşacağız. Ülkede (Irak'ta) harcamış olduğumuz bütün emekleri heba edeceğimizi hiç anlamıyoruz. Bunun tek çıkar yolu, Ankara'nın Irak'a saldırmasını önlemektir ve bu amaca giden tek yol ise bir bütün olarak Türkiye ile tez elden dostluk kurmaktır."

Sakarya Zaferi öncesi Mustafa Kemal ile diplomatik her türlü ilişkiyi prestij kaybı sayan kibirli İngiliz siyasetinin Türk süngüleri karşısında geldiği nokta yavaş yavaş bu olmuştur. Ancak Lloyd George'un ve Lord Curzon'un, Türk bağımsızlığına karşı çıkmaya devam etmesi milliyetçi Türk ordusunu Büyük Taarruz'a mecbur etmiştir.

Sakarya Zaferinin ardından gerçekleştirilen bir ihanet girişimini Şimşir yine İngiliz belgeleri ile ortaya koyuyor. Aralık 1921'de düşman işbirlikçisi bir grup, Anadolu Cemiyeti adıyla bir örgüt kurarak Yunan Yüksek Komiserliği ile bağlantı kurar. Hedefinde Batı Anadolu'da görünüşte padişaha bağlı bir muhtar hükümet kurarak, Yunanistan ile birlikte Ankara Hükümetine karşı mücadele etmek vardır. İşin ibretlik yönü bu örgüt içerisinde Osmanlı Hükümetinde nazırlık yapan kişilerin de bulunuyor olmasıdır. Bu konuda Şimşir'in bu yapıtında daha detaylı bilgiler vardır.

25 Mart 1922'de Padişah Vahdettin'in Sadrazam Tefvik Paşa aracılığıyla İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a sunduğu gizli teklifi, 26 Mart günü Rumbold İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon'a gönderir. İngiliz dışişleri arşivlerinde yer alan belgeye göre padişahın teklifi şudur:

"İngiltere ile Türkiye arasında bir anlaşma akdedilecektir. Anlaşma gereğince Türkiye, bütün ulusların yararına tarafsız olarak boğazların serbestisinin korunmasını İngiltere'ye tevdi edecektir. İngiltere bu amaçla kendi askerlerini ya da Türk jandarmasını kullanabilecektir. Türk hükümeti, Türk jandarmasını İngiltere'nin emrine verecektir. Hatta boğazların serbestisini sağlamak için gerekli toprak şeridinin idaresi İngiltere'nin ekline verilecektir."

Ancak tüm bu girişimler 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz ile birlikte tarihe gömülmüştü. Büyük Zafer sonrası İngiliz Yüksek Komiserliği'nin hazırladığı Türkiye Hakkında 1922 Yıllık Raporu'nun giriş kısmında şu ifade yer almaktaydı: "Mustafa Kemal, bir elinde kılıç, diğer elinde Misak-ı Milli ile Panhelenizmin yıkıntıları üzerinde yeni Türkiye'yi yarattı."

Bu büyük zafer dış basında da yankı uyandırmıştı. Örneğin Yugoslav basımında şunlar yazılıyordu:

"Mustafa Kemal'in zaferi, gerçeğin kötülüğe, hukukun haksızlığa zaferidir." (Hrvatska Sloga gazetesi) Kemal Paşa, Avrupa diplomatlarının çözemediği sorunu çözdü. Yunanistan ve İslam'ın kanlı düşmanı Lloyd George şimdi Türklerin büyük kurtarıcısının önünde dize geliyor. (Naşa Pravda gazetesi)

Sakarya zaferi öncesinde Sevr ile yetinmeme rüyasına kapılan Yunanistan'ın Anadolu'da karşılaştığı 'büyük felaket' sonrası Yunanistan'da gerçekleşen darbe sonucu Yunan başbakanı Gunaris, Yunan işgal kuvvetleri başkomutanı Hacıanesti ve 4 bakan idam edilmiş, Bizans İmparatoru olma hayali kuran Yunan kralı Konstantin ise İngiliz gemisi ile yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.

Yukarıda yaptığımız kısa ve genel nitelikli alıntılar bize Türk Kurtuluş Savaşı'nın sadece bir Türk-Yunan Savaşı olmadığını göstermektedir. Şimşir'in bu değerli yapıtı konu ile ilgili çok daha detaylı bilgiler verdiği gibi bu savaşın iç cephesine ilişkin de çok değerli bilgiler içermektedir. Örneğin Türk zaferi üzerine İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin, İngilizlerin başta Irak ve Hindistan olmak üzere sömürge valilerinin ve de Londra'nın yaşadığı paniği İngiliz yazışmalarından okuyabilmekteyiz. Yine sömürülen toplumların Türk zaferi üzerine yaşadığı heyecan da Türk zaferinin Asya ve Afrika ulusları için taşıdığı önemi göstermesi bakımından ilginçtir.